

**Програма вступного іспиту до аспірантури з
освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії
за спеціальністю 106 «Географія»
Спеціалізація: економічна та соціальна географія**

Передмова

Іспит з економічної та соціальної географії складається усно за білетами, які розроблені на основі програми для вступників до аспірантури. Кожний білет містить питання з теорії і методології економічної та соціальної географії; з економічної та соціальної географії України та світу.

Вступник до аспірантури повинен знати:

- об'єкт і предмет вивчення економічної та соціальної (суспільної) географії, її структуру та рівні дослідження; функції економічної та соціальної географії, її роль у розв'язанні теоретичних і прикладних проблем взаємодії природи та суспільства;
- історію становлення та розвитку української суспільної географії, сучасні напрями суспільно-географічних досліджень в Україні;
- сутність концепцій суспільно-географічного положення, просторової (територіальної) організації суспільства, суспільно-географічного районування, суспільно-просторової поляризації та нерівномірності регіонального розвитку; суспільно-географічних комплексів, кластерно-мережевої організації простору, перцепції простору;
- наукові засади управління розвитком регіонів, територіального, районного та міського планування; сутність концепцій конкурентоспроможності регіонів, сталого, збалансованого розвитку суспільства;
- головні методологічні підходи та методи суспільно-географічних досліджень;
- сутність сучасних концепцій географії населення та розселення, географії праці, географії природних ресурсів, географії промисловості, географії сільського господарства та АПК, географії транспорту, географії послуг, соціальної географії;
- особливості суспільно-географічного положення України; соціально-демографічні, економічні та екологічні проблеми регіонального розвитку в Україні; стан суспільно-географічного районування території держави та його роль у вдосконаленні адміністративно-територіального устрою;
- теоретичні основи географічного країнознавства; особливості демографічної ситуації в регіонах світу; сучасний стан та проблеми розвитку світового господарства; глобалізації та регіональної інтеграції.

Вступник до аспірантури повинен вміти:

- аналізувати фахову наукову літературу і робити власні узагальнення щодо основних понять, категорій, концепцій;
- давати оцінку впливу чинників регіонального розвитку;
- з використанням сучасних дослідницьких методів аналізувати стан демографічних, соціальних, економічних процесів в регіонах України, виявляти їх наслідки, ключові проблеми та обґрунтовувати перспективні напрями розвитку;
- розробляти прогнози та обґрунтовувати заходи з оптимізації регіонального розвитку для потреб територіального управління, районного та міського планування;
- давати комплексну суспільно-географічну оцінку розвитку світового господарства та окремих країн.

Вступник до аспірантури готує **дослідницьку пропозицію** обсягом до 5 сторінок, в якій обґрунтовується тематика майбутнього дисертаційного дослідження, його актуальність, стан розробки у вітчизняній та зарубіжній науці; можливі шляхи розв'язання поставлених задач. Дослідницька пропозиція має бути результатом детального вивчення спеціальної наукової літератури з даної проблеми, містити власні погляди на категоріально-поняттєвий апарат, розкривати теоретико-методологічні засади вивчення питання, сутність проблеми, методи і методичні основи дослідження. Дослідницька пропозиція презентується та оцінюється на вступному іспиті до аспірантури.

Відповідь на іспиті оцінюється за п'ятибальною системою: "відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно" та за 100-бальною шкалою.

При оцінюванні відповіді враховуються допущені недоліки та помилки, якими вважаються:

- невірно розкрита сутність або основний зміст питання;
- нечітке визначення понять, термінів, наукових категорій;
- недостатня глибина розуміння сучасних концепцій економічної та соціальної (суспільної) географії;
- значні неточності у використанні при відповіді статистичних показників;
- порушення послідовності у викладі матеріалу;
- неконкретність у викладенні матеріалу, неточності у назвах та виборі географічних об'єктів.

За наявності недоліків і окремих помилок оцінка кожного питання знижується.

Повна відповідь оцінюється на "відмінно" і має відповідати наступним вимогам:

- всебічно, правильно і в логічній послідовності розкрито сутність кожного питання, при цьому виявлено глибокі знання фахової наукової вітчизняної та зарубіжної літератури;
- повно і правильно розкрито сутність суспільно-географічних термінів, понять, наукових категорій та концепцій;
- наведено конкретний матеріал і статистичні дані з демографічної ситуації, розвитку і розміщення окремих галузей господарства світу, України та країн світу.

I. Теорія і методологія економічної та соціальної (суспільної) географії

Об'єкт та предмет економічної та соціальної (суспільної) географії. Місце суспільної географії в системі географічних наук. Структура суспільної географії. Рівні дослідження в суспільній географії. Функції економічної та соціальної географії, її роль у розв'язанні теоретичних і прикладних проблем суспільства. Закони та закономірності в суспільній географії.

Теорії географічного поділу праці. Рівні та масштаби географічного поділу праці. Концепція суспільно-географічного положення. Підходи та методи оцінки суспільно-географічного положення. Потенціал території. Функції місця.

Концепція просторової (територіальної) організації суспільства. Територіальна організація господарства. Галузева та територіальна структура. Елементи територіальної структури. Опорний каркас території. Типи територіальної структури. Концепція суспільно-просторових (суспільно-географічних) процесів.

Полімасштабність розвитку та концепції регіоналізації простору. Концепція суспільно-географічного районування. Рівні районування. Глобалізація простору. Фронтирні території, транскордонні регіони.

Нерівномірність регіонального розвитку та концепції поляризації простору. Концепція полюсів розвитку, модель «центр-периферія», теорія нерівномірного географічного розвитку. Рівень соціально-економічного розвитку території. Економічна та соціальна нерівність. Стиснення простору. Концепція креативного класу. Центр і периферія. Полюси соціально-економічного розвитку та периферія. Процеси метрополізації. Поляризація периферійних територій. Депресивні території. Стадійність, циклічність, еволюційність регіонального розвитку та самоорганізація простору.

Комплексність регіонального розвитку та концепції кластерно-мережевої організації простору. Концепція суспільно-географічних комплексів. Територіальні комплекси. Територіально-виробничі комплекси, енерговиробничі цикли та кластери. Кластерно-мережева територіальна структура господарства.

Суб'єктивність сприйняття розвитку та концепції перцепції простору. Сприйняття (перцепція) простору. Перцепційна соціально-економічна привабливість території. Регіональні перцепційні стереотипи. Безмісцевість, безрегіональність. Топофілія. Регіональна (територіальна) ідентичність.

Методологічні підходи в суспільній географії. Методи дослідження в суспільній географії. Кількісні та якісні методи дослідження. Методи моделювання в суспільно-географічних дослідженнях. ГІС-аналіз та моделювання в суспільній географії.

Концепції географії населення та розселення. Концепція демографічного переходу. Теорії міграцій населення. Концепції урбанізації. Моделі просторової структури міст. Підходи до вивчення сільської місцевості.

Концепції географії праці. Працересурсний потенціал території. Регіональний ринок праці. Трудові міграції. Регулювання ринку праці.

Концепції географії природних ресурсів. Природно-ресурсний потенціал території. Структура природно-ресурсного потенціалу.

Концепції географії промисловості. Міжгалузеві комплекси, промислові райони, промислові агломерації. Концепції географії сільського господарства та АПК. Агропромислова інтеграція. Продовольча безпека та доступність. Концепції географії транспорту. Транспортна система. Рівень розвитку транспортної системи. Концепції географії послуг. Територіальна організація сфери послуг.

Концепції соціальної географії. Територіальний соціум. Спосіб життя населення. Рівень та якість життя населення. Бідність населення. Гендер і географія. Концепції географії культури та релігії, медичної географії, рекреаційної географії, політичної географії.

Теорії управління розвитком регіону. Економічна, соціальна, екологічна безпека регіонів. Концепція конкурентоспроможності регіонів. Концепція суспільно-географічного прогнозування. Концепції територіального планування. Районне планування. Міське планування та містобудування. Концепції сталого, збалансованого розвитку суспільства.

Етапи становлення та розвитку української суспільної географії. Сучасні напрями суспільно-географічних досліджень в Україні. Наукові школи.

II. Економічна і соціальна (суспільна) географія України

Формування території України. Історико-географічні регіони України. Суспільно-географічне положення України. Геополітичне положення. Сусідське положення. Столиця держави, її функції. Потенціал території України. Природно-ресурсний потенціал України. Структура ПРП регіонів України. Працересурсний потенціал України. Ринок праці України. Структура зайнятості в Україні.

Соціально-демографічні проблеми регіонального розвитку в Україні. Демографічна ситуація в Україні. Проблеми депопуляції та старіння населення у регіонах України. Проблеми розселення населення в Україні. Особливості урбанізації в Україні. Субурбанізація та розвиток приміської зони. Депопуляція сільської місцевості в Україні. Проблеми нерівномірності соціального розвитку регіонів України. Соціальна поляризація простору. Рівні та умови життя населення в регіонах України. Регіональні проблеми безробіття в Україні. Зовнішні трудові міграції. Регіональні проблеми формування середнього класу в Україні. Соціальне виключення. Регіональні проблеми забезпеченості закладами соціальної інфраструктури в Україні. Регіональні особливості поширення захворюваності та злочинності в Україні. Гендерні проблеми у регіонах України. Регіональні етно-конфесійні проблеми в Україні.

Економічні проблеми регіонального розвитку в Україні. Галузева структура господарства України. Проблеми нерівномірності економічного розвитку регіонів України. Економічна поляризація простору. Полюси економічного розвитку та периферія. Проблема гіперконцентрації галузей господарства в індустріальних та високоурбанізованих районах та окремих господарських агломераціях. Промислові райони та вузли України. Регіональні проблеми сільського господарства в Україні. Особливості розвитку фермерства в Україні. Продовольча безпека в Україні. Транспортна система України. Регіональні проблеми розвитку сфери послуг в Україні. Особливості розвитку туризму в Україні. Регіональні проблеми інвестиційної діяльності та інноваційної діяльності в Україні. Регіональні проблеми модернізації господарського потенціалу. Регіональні проблеми розвитку малого підприємництва. Проблеми формування та мобільності креативного класу в Україні.

Екологічні проблеми регіонального розвитку в Україні. Екологічна ситуація в Україні. Проблеми регіональної диференціації рівнів забруднення території України. Природно-техногенна безпека. Проблеми нерівномірності розміщення потенційно небезпечних виробництв в Україні. Регіональні проблеми радіаційного забруднення в Україні. Регіональні проблеми накопичення відходів та поводження з ними.

Суспільно-географічне районування України. Досвід суспільно-географічного районування України. Сучасний стан інтегрального суспільно-географічного районування в Україні. Генеральна схема планування території України. Адміністративно-територіальна реформа та проблеми децентралізації в Україні. Регіональні особливості формування територіальних громад.

III. Економічна та соціальна географія світу

Географічне країнознавство. Типологія країн світу. Країнознавче районування світу.

Демографічна ситуація у регіонах світу. Основні напрямки міграцій. Урбанізація в світі. Еволюція форм розселення в країнах різних типів. Світові (глобальні) міста. Мегаполіси світу. Псевдоурбанізація.

Світове господарство та міжнародний поділ праці. Стадійність та циклічність розвитку світового господарства. Структура світового господарства. Глобалізація світового господарства. Роль транснаціональних корпорацій. Полюси та центри розвитку світового господарства. Роль природних умов і ресурсів у розвитку господарства країн світу. Наслідки нерівномірності розподілу природних ресурсів в світі. Трудові ресурси світу. Центри притягання робочої сили.

Особливості промислового розвитку у регіонах світу. Традиційні та новітні галузі. Центри промислового виробництва. Особливості аграрного розвитку в регіонах світу. Світова транспортна система. Міжнародні транспортні коридори. Транспортні вузли світу. Геологістика. Фінансова інфраструктура в регіонах світу. Туристичні регіони світу. Технопарки та технополіси в світі.

Сучасні особливості соціально-економічного та регіонального розвитку США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Франції та інших країн Західної Європи, країн Північної, Східної, Південної Європи, Японії, Китаю, Індії, країн Південно-Західної, Центральної, Південної, Південно-Східної та Східної Азії, країн Латинської Америки, Африки, Австралії.

Інтеграційні процеси в світі. Роль регіональних інтеграційних угруповань у розвитку світового господарства.

Список рекомендованої літератури

Барановський М.О. *Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України*. – Ніжин, 2009. – 396 с.

Бейдик О.О. *Рекреаційні ресурси України*: Навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.

Географія світового господарства з основами економіки: Навч. посібник / За ред. Я.Б.

Олійника, І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2014. – 637 с.

Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. *Вступ до економічної і соціальної географії*. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.

Гудзеляк І.І. *Географія населення*: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.

Гукалова І.В. *Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація*: Монографія. – К., 2009. – 346 с.

Денисенко О.О. *Процеси метрополізації: світогосподарський аспект*: Монографія. – К., 2012. – 193 с.

Джаман В.О. *Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти*: Монографія. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.

Дністрянський М.С. *Етногеографія України*: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.

Дністрянський М.С. *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 490 с.

Дорошенко В.І. *Географія внутрішньої торгівлі*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 102 с.

Дорошенко В.І., Діденко К.Д. *Географія транспорту*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 183 с.

Доценко А.І. *Територіальна організація розселення (теорія та практика)*. – К.: Фенікс, 2010. – 536 с.

Доценко А.І. *Сільське розселення в Україні: динаміка та структура*: Монографія. – К.: Фенікс, 288 с.

Дронова О.Л. *Геоурбаністика*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 419 с.

Дудник І.М. *Територіальна організація послуг*: Курс лекцій. – Полтава: ПІБ МНТУ, 2000. – 97 с.

Запотоцький С.П. *Регіональна конкурентоспроможність: Суспільно-географічні засади формування*: Монографія. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.

- Заставецька Л.Б. *Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України*: Монографія. – Т. : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 331 с.
- Економічна і соціальна географія світу*: Навч. посібник / За ред. С.П. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
- Изменения городского пространства в Украине* / Под ред. Л.Г. Руденко. – К.: Реферат, 2013. – 160 с.
- Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем.* / За ред. М.А. Хвесика. – К.: Наукова думка, 2013. – 487с.
- Іщук С.І. *Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації*: Навч. посібник. – К.:, 2003. – 248 с.
- Іщук С.І. *Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка*: Навч. посібник. – К.: 2006. – 283 с.
- Іщук С.І., Гладкий О.В. *Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика*: Підручник. – К.: Знання, 2013. – 447 с.
- Куйбіда В.С., Білоконь Ю.М. *Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід.* – К.: Логос, 2009. – 108 с.
- Лісовський С.А. *Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку*: Монографія. – Житомир: Полісся, 2007. – 108 с.
- Любіцева О.О. *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)*: Навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2006. – 436 с.
- Маруняк Є.О. *Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України.* – К.: Реферат, 2007. – 224 с.
- Мезенцев К.В. *Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 82 с.
- Мезенцев К.В. *Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку*: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 253 с.
- Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність та поляризація*: Монографія. – К.: Прінт сервіс, 2014. – 132 с.
- Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І., Мостова І.О., Сайчук В.С. *Географія праці: сучасні концепти та ринки праці регіонів*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 190 с.
- Мезенцева Н.І., Кривець О.О. *Гендер і географія в Україні*: Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 194 с.
- Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. *Науково-дослідницький практикум з суспільної географії*: Навч.-метод. видання. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 47 с.
- Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. *Суспільно-географічне районування України*: Навч.-метод. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2000. – 228 с.
- Немец Л.Н. *Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины)*: Монографія. – Харьков: Факт, 2003. – 383 с.
- Немец К.А., Немець Л.М. *Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі*: Монографія. – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с.
- Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л., Пасько В.Ф. *Регіональна економіка*: Навчальний посібник / За ред. Я.Б. Олійника. – К.: КНТ, 2007. – 444 с.
- Олійник Я.Б., Пересекін В.М., Запотоцький С.П. *Управління використанням природних ресурсів*: Навч.-метод. посібник. – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – 284 с.
- Олійник Я.Б., Степаненко А.В. *Вступ до соціальної географії*: Навч. посібник. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
- Олійник Я.Б., Степаненко А.В. *Економічна та соціальна географія: сучасний стан і перспективи розвитку.* – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – 63 с.
- Олійник Я.Б., Степаненко А.В. *Теоретичні основи розміщення продуктивних сил і регіональної економіки*: Підручник. – К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – 182 с.
- Одійник Я.Б., Шевчук С.М. *Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у ХХ столітті*: Навч. посібник. – К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – 168 с.
- Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. *Економічна і соціальна географія України з основами теорії*: Посібник. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
- Пилипенко І.О. *Суспільно-географічна периферія: концепція, параметризація і делімітація*: Монографія. – Херсон, 2015. – 264 с.

- Підгрушний Г.П. *Промисловість і регіональний розвиток України*: Монографія. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
- Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії*. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
- Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. *Географія агропромислових комплексів*: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 198 с.
- Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. *Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект*: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 130 с. *Соціально-економічна географія України*: Навч. посіб. / За ред. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
- Пістун М.Д., Мельничук А.Л. *Сучасні проблеми регіонального розвитку*: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 286 с.
- Ровенчак І.І. *Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження*: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 240 с.
- Руденко В.П., Руденко С.В. *Оцінка природно-ресурсного потенціалу України як основа менеджменту природоохоронної діяльності*: Монографія. – Чернівці: ЧНУ, 2014. – 248 с.
- Смаль В.В. *Регіональна економічна і соціальна географія. Північна та Латинська Америка*: Навч. посібник. – Ніжин, 2014. – 168 с.
- Смаль В.В. *Трансформація господарства постіндустріальних країн: наукові засади суспільно-географічного дослідження*. – К.: Київський нац. ун-тет імені Тараса Шевченка, 2011. – 370 с.
- Смаль І.В. *Економічна і соціальна географія України*: Навч. посібник. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2009. – 287 с.
- Смаль І.В., Харченко О.М. *Соціально-економічна географія світу. Регіони і країни: Європа*: Навч. посібник. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2013. – 499 с.
- Сонько С.П. *Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми*: Монографія. – К.: Ніка Центр, 2003. – 287 с.
- Соціально-економічна географія України*: Навч. посіб. / За ред. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
- Топчієв О.Г. *Основи суспільної географії*: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
- Топчієв О.Г. *Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики*: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
- Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С. *Планування території*: Навч. посібник. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с.
- Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. *Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики*: Навч. посібник. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.
- Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні* / За ред. В.П. Нагірної – К.: Акад. праці і соц. Відносин Федер. проф. спілок України, 2010. – 280 с.
- Шаблій О.І. *Основи суспільної географії*: Підручник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
- Шаблій О.І. *Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії*: Монографія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
- Юрківський В.М. *Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни*: Підручник. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.
- Яворська В.В. *Регіональні геодемографічні процеси в Україні*: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.
- Яценко Б.П. *Політична географія*: Навч. посібник. – К.: Ін-тут сходознавства НАНУ, 2005. – 134 с.
- Яценко Б.П., Бабарицька В.К. *Країнознавство: основи теорії*: Навч. посібник. – К.6 Либідь, 2009. – 312 с.

Укладачі програми:

д.е.н., проф., член-кор. НАПН України Олійник Я.Б.; д.г.н., проф. Мезенцев К.В.; д.г.н., проф. Запотоцький С.П. к.г.н., доц. Мезенцева Н.І.